

องค์ความรู้ทางศิลปะ

ความหมายของศิลปะ

ศิลปะ เป็นคำบาลีสันสกฤต ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “ART” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง ผลแห่งความคิดสร้างสรรค์ ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏ ซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ความอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีหรือ ความเชื่อทางศาสนา

ศิลปกรรม(work of art) สิ่งที่เป็นศิลปะ, สิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นศิลปะ,เช่น งานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรม

๑. ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติ (Art as Representation)

๒. ศิลปะคือรูปทรง (Art as Pure Form)

๓. ศิลปะคือการแสดงออกซึ่งอารมณ์ (Art as Expressionism)

๓.๑ การแสดงอารมณ์ทางศิลปะ ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับเจตนาหรือความตั้งใจ

๓.๒ การแสดงอารมณ์ทางศิลปะ ต้องมีจุดประสงค์หรือคุณค่าอยู่ในตัวเองโดยไม่มีเจตนาอื่นซ่อนเร้น เคลือบแฝง

๓.๓ การแสดงอารมณ์ทางศิลปะ แสดงให้รู้ว่าบุคคลมีปฏิกิริยาหรือมีความรู้สึกในทางสุนทรียะ คือ ความชอบไม่ชอบ

๓.๔ สื่ออารมณ์ในศิลปะ ประเภทการแสดงอารมณ์มีความหมายถึงคุณค่าอยู่ในตัวเป็นลักษณะพิเศษไม่เหมือนกับสื่อประเภทอื่น ๆ

๔. ศิลปะ คือการแสดงออกทางความรู้สึก

๔.๑ ศิลปะแบบเหมือนจริง (Realistic) เป็นศิลปะที่ไม่ซับซ้อนมีเนื้อหาสาระที่ปรากฏเด่นชัดแต่ผู้สร้างและผู้ชมต้องมีความรู้เรื่องนั้นด้วย เช่นภาพคน ภาพสัตว์

๔.๒ ศิลปะแบบกึ่งนามธรรม(Semiabstract) เป็นการถ่ายทอดที่ผิดไปจากรูปธรรม หรือแบบเหมือนจริงด้วยการตัดทอนรูปทรงจากของจริงให้เรียบง่าย แต่ยังมีเค้าโครงเดิมอยู่สามารถดูรู้ว่าเป็นภาพอะไร

๔.๓ ศิลปะแบบนามธรรม (abstract) เป็นศิลปะประเภทที่ไม่มีความจริงเหลืออยู่ เพราะถูกตัดทอนให้เหลือแค่เส้นสี น้ำหนัก ที่ก่อให้เกิดความงามตามอารมณ์ความรู้สึกเป็นสิ่งที่เหนือความเป็นจริงต้องใช้จินตนาการในการรับรู้รับชม

ประเภทของงานศิลปะ

เราอาจแบ่งประเภทของงานศิลปะตามหลักการทางสุนทรียศาสตร์ได้เป็น ๒ ประเภทคือ วิจิตรศิลป์ และ ประยุกต์ศิลป์

๑. **วิจิตรศิลป์ (Fine Arts)** คือศิลปะที่งดงาม หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจและอารมณ์ที่สำคัญ ประกอบด้วย ๖ สาขา คือ

- ๑.๑ จิตรกรรม
- ๑.๒ ประติมากรรม
- ๑.๓ สถาปัตยกรรม
- ๑.๔ วรรณกรรม
- ๑.๕ ดุริยางศิลป์ หรือ ดนตรี
- ๑.๖ นาฏศิลป์ การละคร การเต้นรำ ภาพยนตร์

๒. **ประยุกต์ศิลป์ (Applied Arts)** คือศิลปะที่สร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายแสดงความงามร่วมกับประโยชน์ทางการใช้สอย เช่น ออกแบบนิเทศศิลป์ อุตสาหกรรมศิลป์ มัณฑนศิลป์ ออกแบบบรรจุภัณฑ์ ออกแบบเครื่องประดับ เป็นต้น

เรียบเรียงโดย อ.อังคณา ใจเข็ม

.....
*เอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะกับสังคมไทย หน่วยที่ ๘-๑๕

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ ๔ สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๔.

บทที่ ๒
วิวัฒนาการของศิลปะ

ศิลปะเริ่มแรก

คือศิลปะของชนอารยะที่หมายถึงชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์และกลุ่มชนที่ยังไม่พัฒนา มีวิถีชีวิต ความเชื่อ ทศนคติ ที่จัดอยู่ในแบบเดียวกับคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ศิลปะกลุ่มนี้มักเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ จึงมีรูปลักษณะที่ดูแปลกตา รูปทรงสัดส่วนไม่เหมือนของจริงตามธรรมชาติ เพียงแต่ แดงรูปลักษณะคร่าวๆของสิ่งๆนั้นๆ ฝีมือการสร้างค่อนข้างหยาบ ไม่แสดงความละเอียดลออ วิจิตรพิสดารนัก แต่มีพลังอำนาจในการสะท้อนอารมณ์ได้ดี

ศิลปะสมัยประวัติศาสตร์

หมายถึง ศิลปะในยุคที่มนุษย์รู้จักบันทึกเรื่องราวต่างๆ ด้วยอักษร มีวิวัฒนาการทางความคิด ความเชื่อเข้าสู่ยุคศาสนา เป็นยุคสมัยที่มีการปกครองเป็นนครรัฐ แคว้น อาณาจักร และประเทศแล้ว ศิลปะ สมัยประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก ได้แก่ ศิลปะเมโสโปเตเมีย อียิปต์ กรีก โรมัน คริสเตียนยุคแรก ไบแซนไทน์ โรมานเนสก์ โกธิค เรอเนสซองซ์ แมนเนอริสม์ บาโรค เนโอคลาสสิก

ส่วนศิลปะสมัยประวัติศาสตร์ของประเทศด้านตะวันออก ไม่มีการผูกโยงเป็นสายธารวิวัฒนาการ แบบศิลปะตะวันตก จึงต้องพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศโดยใช้เกณฑ์ว่า ศิลปะตะวันออก ซึ่งหมายถึง ศิลปะของชาวเอเชีย อาจจำแนกออกได้เป็น ๓ สาย คือ สายวัฒนธรรมอินเดีย สายวัฒนธรรม จีน และสายวัฒนธรรมอิสลาม

ศิลปะสมัยใหม่

คือ ศิลปะของโลกปัจจุบันนับเริ่มตั้งแต่สังคมมนุษย์เข้าสู่ยุคประชาธิปไตย มีพัฒนาการในการผลิต จนสามารถใช้กับเครื่องจักรกลอย่างกว้างขวาง เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ภายหลังสมัยของนโปเลียน สังคม ยุโรปเปลี่ยนแปลงไป ประชาชนมีอิสระมากขึ้นขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น ศิลปินก็มีความคิด อิสระและสามารถแสดงความคิดของตนเองได้อย่างกว้างขวาง ศิลปะหลายแขนงหันเหมาแสดงเนื้อหา เกี่ยวกับชีวิตของสามัญชนและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งยุคสมัยก่อนหน้านั้นศิลปะเกือบจะแสดง เฉพาะเรื่องศาสนาและเรื่องราวของราชวงศ์เท่านั้น กระทั่งศตวรรษที่ ๒๐ แนวทางการสร้างสรรค์ศิลปะ แบบสมัยใหม่จึงแสดงให้เห็นว่าสังคมมนุษย์ได้เข้าสู่ยุคความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมแล้ว

สกุลศิลปะสมัยใหม่มีหลากหลาย ที่สำคัญได้แก่ อิมเพรสชันนิสม์ โพสต์อิมเพรสชันนิสม์ คิวบิสม์ เอกซ์เพรสชันนิสม์ เซอเนียลิสม์ แฟนตาสติกซิสม์ ฟิวเจอริสม์ ซูเปอร์เรียลิสม์ คอนเซ็ปชวลอาร์ต และแอ็บสแตรค

นอกจากการแบ่งประเภทตามเกณฑ์ดังกล่าวมาแล้ว นักวิชาการศิลปะบางคนได้จำแนกศิลปกรรมโดยถือเกณฑ์ ผู้สร้างศิลปกรรม ดังเช่น แบ่งเป็นประเภทเป็นศิลปะประจำชาติ หรือศิลปะประเพณีของแต่ละชนชาติแต่ละประเทศ ศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปะพื้นถิ่น เป็นต้น

เรียบเรียงโดย อ.อังคณา ใจเหิม

.....
*เอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะกับสังคมไทย หน่วยที่ ๘-๑๕

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ ๔ สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๔.

บทที่ ๓

ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะไทย

ศิลปะไทย ศิลปิน และช่าง

๑. ความหมายของศิลปะไทยและศิลปะไทยในสมัยต่างๆ

ศิลปะไทย หมายถึง สิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานบนผืนแผ่นดินที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ หรือสยามประเทศ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีแบบแผนการดำเนินชีวิตและคตินิยมในแนวเดียวกัน

๑.๑ พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑ ศิลปะไทยในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะวัฒนธรรมอินเดียทั้งคติทางสุนทรียศาสตร์ และรูปความคิดต่างๆ รวมทั้งการตามอย่างสมัยนิยมของอินเดียอย่างเต็มที่

๑.๒ พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ศิลปะไทยยังคงได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เพียงแต่เปลี่ยนมาเป็นวัฒนธรรมศิลปะปาละ ในช่วงเวลานี้ชนต่างๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและดินแดนแหลมทองเริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองและเริ่มก่อกำเนิดศิลปะแห่งชนชาติไทยที่หลุดพ้นจากอินเดีย นับแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา เป็นยุคสมัยของศิลปะอุทอง ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ศิลปะพะเยาแห่งอาณาจักรพะเยา ศิลปะเชียงใหม่ที่เชียงใหม่ ศิลปะศรีวิชัยหรือมาชปาหิตทางภาคใต้

๑.๓ พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ เป็นช่วงที่ศิลปะสุโขทัย ศิลปะล้านนาและศิลปะอยุธยา เจริญขีดสุด และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ได้รับอิทธิพลของอาณาจักรขอมแล้ว ศิลปะไทยยังได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกามจากตะวันตกและได้รับศิลปะศรีวิชัยทางภาคใต้ ที่สำคัญคือรับศิลปะปาละจากอินเดีย ซึ่งส่งศิลปะร่วมสมัยให้กับนครต่างๆ ในดินแดนสยามประเทศอย่างกว้างขวางในระยนี้ มีนครต่างๆ ของชนเผ่าไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา นับเป็นสิบๆ แห่งขึ้นไป เช่น สุพรรณภูมิ สุโขทัย อโยธยา สรรค์บุรี พิษณุโลก ศรีสัชชนาลัย กำแพงเพชร ละโว้ และในแถบราชบุรี เพชรบุรี นครราชสีมา รวมทั้งภาคเหนือในแคว้นล้านนาอีกหลายแห่ง

๑.๔ พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นต้นมา มีชาวต่างประเทศ คือ โปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส เปอร์เซีย อาหรับ ญี่ปุ่น และจีน ได้เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยและมีอิทธิพลต่อศิลปะไทยโดยเฉพาะศิลปะตะวันตกและจีนอย่างเต็มที่

๑.๕ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ – สมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นสมัยที่เริ่มนิยมศิลปะจีน ดังเช่นสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ เอาแบบโครงสร้างจีนมาใช้ ก่อให้เกิดผลดีคือ ทำให้สามารถสร้างอาคารโบสถ์วิหารได้สะดวกรวดเร็ว และมีขนาดใหญ่โตมโหฬาร เช่น พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และพระวิหารวัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ เป็นต้น

๑.๖ สมัยรัชกาลที่ ๔-๕ กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นสมัยที่ศิลปะตะวันตกเข้ามาสู่ศิลปะไทยอย่างเต็มที่ ทำให้เกิดปฏิรูปทางศิลปะไทยหลายอย่าง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การเขียนจิตรกรรมไทย รัศมีคตินิยม และวิธีการเขียนแบบตะวันตก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคตินิยมในการเขียนภาพเรื่องราว ภาพบุคคล จากคติเกี่ยวกับศาสนามาเป็นภาพปรีศนาธรรม เรื่องประวัติศาสตร์ พงศาวดาร เป็นต้น มีวิธีการเขียน การ

ใช้สี แสงเงา ลักษณะ กายวิภาค ระยะเวลาใกล้-ไกล ตามธรรมชาติที่เป็นจริง รวมทั้งแสดงเรื่องราวชีวิต
สิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๒. ความหมายของศิลปิน

ศิลปิน เป็นคำที่บัญญัติขึ้นมาใช้แทนคำภาษาอังกฤษว่า อาร์ตทิสต์ (artist) เพิ่งจะใช้ในสมัย
รัชกาลที่ ๖ เมื่อได้รับแนวการศึกษาและความคิดเกี่ยวกับศิลปะจากประเทศตะวันตก

๓. ความหมายของช่าง

คำว่า **ช่าง** เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ทำงานศิลปะมาตั้งแต่โบราณแล้ว ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ใน สารานุกรมว่า พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยที่จะใช้คำว่า “ศิลปิน” แต่ทรง
ชอบที่จะใช้คำว่า “ช่าง” ยิ่งเสียกว่า

ลักษณะศิลปะไทย

- ๑. ศิลปะไทยมีส่วนที่เป็นวิจิตรศิลป์
- ๒. ศิลปะไทยมีส่วนที่เป็นศิลปะแบบประเพณี
- ๓. ศิลปะไทยมีวิวัฒนาการ
 - ๓.๑ สมัยเริ่มแรก (primitive period)
 - ๓.๒ สมัยโบราณ (archaic period)
 - ๓.๓ สมัยคลาสสิก (classic period)
 - ๓.๔ สมัยเสื่อม หรือเฮลเลนทิสติก (declined period)

๔. ศิลปะไทยมีส่วนที่เป็นศิลปะร่วมสมัย

ศิลปะร่วมสมัย (Contemporary art) คือศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ
อื่น การร่วมสมัยเป็นการตามอย่างของศิลปะ ที่ทำให้สามารถกำหนดรู้ถึงอายุ และสมัยของศิลปะนั้นๆ

๕. ศิลปะไทยเป็นศิลปะลอกเลียนศิลปะโบราณ

การลอกเลียนศิลปะโบราณเป็นการเลียนแบบศิลปะคลาสสิก เรียกว่า ศิลปะคลาสสิกใหม่ (neo-
classic art) เป็นการฟื้นตัวกลับมาของศิลปะคลาสสิกโบราณ โดยลอกเลียนโดยตรง หรือแบบที่นำของดี
งามของศิลปะโบราณมาศึกษาเฉพาะด้านฝีมือแล้วสร้างขึ้นใหม่ด้วยแนวความคิดใหม่ (หรือที่เรียกว่า เป็น
วิธีการของศิลปะเรอเนซองส์ของอิตาลี)

คติความเชื่อกับศิลปะไทย

คติความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทุกอย่างของชีวิตมนุษย์ ซึ่งแสดงออกในรูปของประเพณีและ
พิธีกรรมต่างๆ ความเชื่อของมนุษย์อาจจะแบ่งได้เป็นความเชื่อในรูปของศาสนา (religion) และความเชื่อที่
เป็นไสยศาสตร์ (magic) ย้อนหลังไปในอดีต กลุ่มชนบนผืนแผ่นดินสยามประเทศมีความเชื่อที่เกี่ยวข้อง
กับศาสนาพุทธและพราหมณ์ รวมทั้งความเชื่อในไสยศาสตร์ และบางครั้งได้ผสมผสานความเชื่อทั้งสอง
อย่างเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

ศิลปะไทยได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเช่นเดียวกับวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑. ศิลปะไทยกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

๑.๑ คติการวางผังศาสนสถาน

๑.๒ การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง

๑.๓ การสร้างพระพุทธรูปนาคปรก

๑.๔ การสร้างศิวิลิ่งค์

๒. ความเชื่อในไสยศาสตร์

๒.๑ ตุ๊กตาเสียกบาล

๒.๒ ทวารบาล

๒.๓ การสักยันต์

๒.๔ เพลงแห่นางแมวและเพลงเข้าทรง

เรียบเรียงโดย อ.อังคณา ใจเข็ม

*เอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะกับสังคมไทย หน่วยที่ ๑-๗

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ ๔ สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๔.